

13. Taubes J. Carl Schmitt: Gegenstrebige Fügung. Berlin : Merve Verlag, 1987. 121 s.

References

1. Weber, Maks. 2018. *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu [The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism]*. Kyiv: Nash Format.
2. Cox, Harvey. 1978. *The Secular City: Secularization and Urbanization in Theological Perspective*. New York: Macmillan Publishing Co.
3. Maschke, Günter. 1987. *Der Tod des Carl Schmitt*. Wien: Karolinger.
4. Mehring, Reinhard. 2009. *Carl Schmitt: Aufstieg und Fall*. München: Verlag C. H. Beck.
5. Palyi, Melchior. 1923. *Hauptprobleme der Soziologie: Erinnerungsgabe für Max Weber*. München; Leipzig: Duncker & Humblot.
6. Dean, Mitchell, Louiza Odysseos List, and Stefan Schwarzkopf, eds. 2023. *Political Theology Today: 100 Years after Carl Schmitt*. London: Bloomsbury Academic.

7. Raschke, Carl. 2015. *Force of God: Political Theology and the Crisis of Liberal Democracy*. New York: Columbia University Press.

8. Raschke, Carl. 2019. *Neoliberalism and Political Theology: From Kant to Identity Politics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

9. Raschke, Carl. 2024. *Sovereignty in the 21st Century: Political Theology in an Age of Neoliberalism and Populism*. New York: Bloomsbury Academic.

10. Richard, Alan Jay. 2018. "Carl A. Raschke." In *The Palgrave Handbook of Radical Theology*, edited by Christopher D. Rodkey and Jordan E. Miller, 323–341. London: Palgrave Macmillan.

11. Schmitt, Carl. 2015. *Ex Captivitate Salus: Erfahrungen der Zeit 1945/47*. Berlin: Duncker & Humblot.

12. Schmitt, Carl. 2021. *Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*. Berlin: Duncker & Humblot.

13. Taubes, Jacob. 1987. *Carl Schmitt: Gegenstrebige Fügung*. Berlin: Merve Verlag.

Anatoliy Denysenko

FROM OLD TO NEW POLITICAL THEOLOGY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE IDEAS OF CARL SCHMITT AND CARL RASCHKE

Introduction. Contemporary political philosophy increasingly demonstrates that secular political institutions continue to reproduce theological structures in transformed forms. In the context of the crisis of liberal democracy, the erosion of traditional institutions, and the return of religious narratives into the public sphere, political theology once again becomes an important analytical framework for understanding sovereignty, power, and global conflict. **The aim and tasks.** The purpose of the article is to investigate the transformation of political theology from Carl Schmitt's classical state-centered model to Karl Raschke's postmodern and critical reinterpretation. The objectives of the study are to analyze Schmitt's concept of the secularization of theological categories, to examine Raschke's "new political theology" in the context of neoliberalism and postmodernity, and to compare their interpretations of sovereignty, political conflict, and the crisis of liberal order. **Research methods.** The methodological basis of the research combines comparative, hermeneutic, and structural approaches. The comparative method is used to identify conceptual similarities and differences between Schmitt's and Raschke's models of political theology. Hermeneutic analysis is applied to the interpretation of primary philosophical and theological texts, while the structural approach allows the reconstruction of the transformation of political-theological concepts in different historical contexts. **Research results.** The article demonstrates that Carl Schmitt interprets political theology as a system of secularized theological concepts legitimizing state sovereignty and legal order. His theory is grounded in the concepts of the sovereign decision, the state of exception, and the "friend-enemy" distinction. Carl Raschke, by contrast, reformulates political theology within the framework of postmodern critical theory and cultural semiotics. He shifts attention from institutional sovereignty toward dispersed forms of power, crisis of representation, identity conflicts, neoliberal governance, and the return of the sacred through transnational ideological movements. The study establishes that Schmitt's model remains closely connected with the logic of the nation-state and conservative legal order, whereas Raschke's approach reflects the fragmented and networked realities of the contemporary global world. **Discussion.** The comparative analysis reveals both continuity and rupture between "old" and "new" political theology. While Schmitt conceptualizes political order through centralized sovereignty and exceptional decision-making, Raschke emphasizes the instability of contemporary political identities and the transformation of political conflict under neoliberalism and postmodernity. **Conclusions.** It is concluded that political theology has not disappeared under conditions of secularization but has undergone substantial transformation. The transition from Schmitt to Raschke reflects the broader shift from state-centered political modernity to decentralized and crisis-oriented forms of political and ideological organization characteristic of the contemporary global order.

Keywords: political theology, Carl Schmitt, Carl Raschke, sovereignty, state of exception, secularization, postmodernity, neoliberalism, global crisis.

DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.1.21231>

УДК 165.7:32:316.77 (045)

ПОЛІТИЧНА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ НА МЕЖІ СТОЛІТЬ: КОМУНІКАТИВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Ганна Клешня¹

Сергій Орденів²

Державний університет «Київський авіаційний інститут»¹

kleshnya.hanna@npp.kai.edu.ua | <https://orcid.org/0000-0001-6989-6392>

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського²

ordenov@nmau.edu.ua | <https://orcid.org/0000-0002-2572-8300>

Анотація. У статті здійснено систематичну реконструкцію становлення політичної епістемології як філософської субдисципліни на межі ХХ–ХХІ століть. Методологічну основу дослідження становить поєднання нормативної, критико-аналітичної та постнормативної стратегій філософської рецепції комунікативних процесів. Виокремлено три генерації досліджень: перша (2000–2010) центрована навколо концепту епістемічної несправедливості (М. Фрікер); друга (2010–2020) – на інституційних умовах демократичного пізнання; третя (2020–донині) постає як «оборонна політична епістемологія», сформована під впливом інформаційних війн, кризи довіри та алгоритмічно опосередкованої комунікації. Обґрунтовано доцільність інтеграції політичної комунікації в епістемологічний аналіз. На матеріалі української філософської думки (концепти «епістемічної архітектури безпеки», «комунікативного суверенітету») продемонстровано потенціал так званих периферійних теоретичних підходів до збагачення глобальних дискусій.

Окрему увагу приділено аналізу екзистенційної кризи комунікативних практик, феномену «керованого хаосу» як інструменту соціального конструювання, а також неоліберальному запереченню свободи в контексті демодернізаційних процесів. Сформульовано поняття «епістемічної втоми» як стану спільноти, що зазнає систематичного інформаційного й онтологічного тиску, внаслідок якого підривається не лише довіра до окремих джерел, а й мотивація до пізнавальної діяльності як такої.

Ключові слова: політична епістемологія, епістемічна несправедливість, політична комунікація, постправа, комунікативний суверенітет, епістемічна втома, екзистенційна криза, керований хаос, неолібералізм.

Вступ

Політична епістемологія належить до тих філософських субдисциплін, історія яких досі залишається недостатньо систематизованою, попри стрімке зростання кількості публікацій. Упродовж останніх двадцяти п'яти років сформовано розвинений понятійний апарат («епістемічна несправедливість», «засвідчувальна вразливість», «герменевтична маргіналізація»), інституціоналізовано дослідницьке поле (зокрема, через журнали *Social Epistemology*, *Episteme*, а також спеціалізовані дослідницькі мережі), а ключові праці М. Фрікер, Г. Лонгіно та Х. Грассвіка увійшли до обов'язкових університетських програм. Водночас динаміка розвитку цього напрямку – зміна проблемних центрів, трансформація методологічних орієнтирів, а також реакція на зовнішні політичні події – досі не стала предметом цілісної теоретичної рефлексії. У цій статті пропонується відповідна їй реконструкція.

Основна теза полягає в тому, що політична епістемологія пройшла три генераційні етапи, кожен із яких супроводжувався зміщенням фокусу: від індивідуального до колективного, від етичного до інституційного, від нормативного до оборонного. Перша генерація (2000–2010), центрована на концепті епістемічної несправедливості, зосереджувалася переважно на міжособистісних механізмах виключення з пізнавальних спільнот. Друга генерація (2010–2020) змістила увагу на інституційні умови демократичного пізнання. Третя генерація (від 2020 р. донині) формується під впливом глобальної кризи довіри, інформаційних війн та алгоритмічно опосередкованої комунікації. Її доцільно означити як «оборонну політичну епістемологію», оскільки вона зосереджується на захисті самих умов можливості публічного пізнання.

Окремий аналітичний акцент зроблено на українському контексті. Вітчизняна філософська думка, яка тривалий час розвивалася відносно ізольовано від глобальних дискусій, після 2014 року опинилася в ситуації, де проблематика умов політичного знання набула безпосередньо безпекового виміру. Це спричинило появу оригінальних концептуальних розробок, зокрема «епістемічної архітектури безпеки» та «комунікативного суверенітету». У статті ці підходи інтерпретуються не як суто регіональний феномен, а як такі, що мають потенціал збагачення міжнародної політичної епістемології.

Статтю виконано у співавторстві, що забезпечує поєднання двох аналітичних перспектив: епістемологічної (Г. Клешня) та комунікативної (С. Орденів) – у межах єдиного дослідницького підходу до політичної епістемології.

Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у реконструкції динаміки розвитку політичної епістемології як філософської субдисципліни на межі ХХ–ХХІ століть через виокремлення трьох генерацій досліджень, а також у визначенні внеску вітчизняної філософської думки на сучасному етапі її розвитку.

Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання:

- визначити теоретичні передумови становлення політичної епістемології в працях М. Фуко та Ю. Габермаса, обґрунтувавши, чому саме 1990-ті роки стали періодом її інституціоналізації;

- проаналізувати першу генерацію (2000–2010), центровану навколо концепту «епістемічної несправедливості» М. Фрікер;

- охарактеризувати другу генерацію (2010–2020), у межах якої відбувається зміщення аналітичного фокусу з індивідуального на колективний рівень, зокрема в контексті епістемології демократії та проблеми поділеного знання;

- описати третю генерацію (від 2020 р. донині) як «оборонну політичну епістемологію», що формується у відповідь на феномени постправа, інформаційних війн та виклики епістемічній безпеці;

- інтегрувати до міжнародного наукового дискурсу українські концептуальні розробки, сформовані на перетині політичної епістемології та теорії комунікації, зокрема через аналіз екзистенційної кризи комунікативних практик, феномену «керованого хаосу» та неоліберальних обмежень свободи.

Методологія дослідження

Методологічну основу дослідження становить поєднання трьох стратегій філософської рецепції комунікативних процесів, виокремлених у сучасних дискусіях про постправа: нормативної, критико-аналітичної та постнормативної (Abysova and Ordenov 2025). Кожна з цих стратегій корелює з певним етапом розвитку політичної епістемології та відповідним способом концептуалізації взаємозв'язку знання і влади. Критерієм виокремлення генерацій є зміна домінантного об'єкта аналізу політичної епістемології: від індивідуальних форм епістемічної несправедливості до інституційних механізмів і далі до архітектури інформаційного середовища.

Нормативна стратегія, репрезентована передусім працями Ю. Габермаса та його послідовників, виходить із припущення про можливість невикривленої комунікації як регулятивного ідеалу. У її межах політична епістемологія постає як теорія умов, за яких комунікація може бути звільнена від владного примусу. Ця стратегія домінувала на ранніх етапах становлення дисципліни; водночас її обмеження проявляються у неспроможності пояснити відтворення епістемічних спотворень у

ситуаціях, де ідеал невикривленої комунікації залишається недосяжним.

Критико-аналітична стратегія, пов'язана з іменами М. Фуко та М. Фрікер, зосереджується на виявленні механізмів виключення та нерівності, інституційно вбудованих у пізнавальні практики. На відміну від нормативного підходу, вона не виходить із постулювання ідеальних умов комунікації, а аналізує способи, у які влада структурує саму можливість висловлювання та бути почутим. Саме в межах цієї стратегії сформовано ключові поняття політичної епістемології, зокрема «режими істини» (Фуко) та «засвідчувальна несправедливість» (Фрікер). У цьому сенсі критико-аналітична стратегія стала методологічно визначальною для першої та значною мірою другої генерації досліджень.

Постнормативна стратегія постає як сучасна теоретична відповідь на трансформації, зумовлені цифровим капіталізмом та алгоритмізацією комунікації (Abysova and Ordenov 2025). Вона ґрунтується на визнанні того, що традиційні епістемічні категорії (істина, об'єктивність, раціональність) дедалі меншою мірою виконують легітимізуючу функцію в умовах, коли самі критерії розрізнення істинного та хибного стають об'єктом цілеспрямованих маніпуляцій. Водночас постнормативна стратегія не передбачає відмови від нормативності як такої, а радше її переорієнтацію: від аналізу змісту комунікації - до дослідження її інфраструктурних та архітектурних умов.

Додатково дослідження спирається на метод історико-філософської реконструкції, який дає змогу простежити внутрішню логіку становлення політичної епістемології як дисциплінарного поля. Концептуальний аналіз застосовано для уточнення та експлікації ключових понять, зокрема «епістемічна несправедливість», «комунікативний суверенітет» і «керований хаос». Завершальною складовою методології є конкретно-історичний аналіз українського контексту, який використовується як емпірично насичене середовище для перевірки пояснювального потенціалу наявних теоретичних моделей в умовах підвищеної соціально-політичної напруженості.

Результати дослідження

Політична епістемологія як систематична дослідницька програма сформувалася відносно нещодавно, однак її інтелектуальні передумови були закладені в другій половині ХХ століття. М. Фуко, хоча й не використовував терміна «політична епістемологія», запропонував одну з найвпливовіших концептуальних рамок для її подальшого розвитку. Його поняття «режимів істини» (*régimes de vérité*) фіксує, що в кожному суспільстві функціонують специфічні механізми, які визначають, яке знання визнається легітимним, причому ці механізми є невіддільними від владних відносин. Ключовою у цьому контексті є теза про продуктивний характер влади: влада не лише обмежує або пригнічує знання, а й активно його виробляє, структуруючи поля можливого висловлювання.

На противагу цьому підходу Ю. Габермас розробляє нормативну модель, у межах якої демократична легітимність безпосередньо пов'язується з якістю публічної комунікації. Йдеться про умови, за яких учасники дискурсу можуть вільно висувати претензії на значущість і піддавати їх раціональній критиці. Хоча запропонована модель не відтворює емпіричну реальність політичного процесу, вона виконує функцію регулятивного ідеалу, необхідного для виявлення та аналізу епістемічних спотворень. Таким чином, напруга між фуколіанською парадигмою «влада-знання» та габермасівською концепцією комунікативної раціональності визначила проблемне поле політичної епістемології на наступні десятиліття, задавши координати для подальших теоретичних розробок.

Вирішальним етапом інституціоналізації політичної епістемології стала публікація праці М. Фрікер *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing* (2007). У цій роботі запропоновано два базові розрізнення, які визначили теоретичний горизонт першої генерації досліджень. Засвідчувальна несправедливість (*testimonial injustice*) виникає тоді, коли довіра до мовця занижується не через якість його аргументації, а внаслідок упереджень щодо його соціальної ідентичності. Герменевтична несправедливість (*hermeneutical injustice*), своєю чергою, постає в ситуаціях, коли певний досвід або соціальні практики залишаються неінтерпретованими через брак або маргіналізацію відповідних концептуальних ресурсів.

Концептуальна новизна підходу М. Фрікер полягає в радикальній переінтерпретації проблеми влади в епістемологічних термінах. Йдеться про те, що несправедливість завдається індивіду саме в його здатності функціонувати як суб'єкт пізнання. Така постановка питання відкрила можливість системного аналізу того, як расові, гендерні або класові нерівності відтворюються через епістемні механізми - не лише у формах економічного чи політичного домінування, але й через обмеження самої можливості бути визнаним як надійне джерело свідчення.

Якщо перша генерація була зосереджена переважно на міжособистісних механізмах епістемного виключення, то друга генерація здійснює виразний зсув до інституційного рівня аналізу. Відповідно змінюється й ключове дослідницьке питання: від «кого не слухають?» - до «в якій спосіб організовані інституції, що продукують, верифікують і розподіляють знання в демократичному суспільстві?».

Цей зсув виявився концептуально продуктивним для осмислення політичної комунікації. У межах другої генерації утверджується уявлення про те, що демократія передбачає не лише формально-процедурні механізми (вибори, поділ влади), а й наявність специфічних епістемних умов - функціонування незалежних медіа, відкритість публічних дебатів, дотримання стандартів перевірки інформації. Водночас формується і критична лінія, спрямована проти ідеї «епістемократії», тобто концентрації епістемічного потенціалу в руках експертних спільнот на противагу деліберативним

практикам. У цьому контексті політична комунікація постає не як нейтральний канал передавання інформації, а як простір боротьби за визначення критеріїв знання та легітимності висловлювань.

Саме в цей період з'являються дослідження, що аналізують вплив постмодерних трансформацій комунікації на усталені правові та політичні інститути. Зокрема в роботі «Evolution of Human Rights Amid the Postmodern Shift in Political Communication» обґрунтовується, що в умовах постмодерної комунікації права третього і четвертого поколінь конфліктують з класичними правовими принципами, що свідчить не лише про юридичні колізії, а й про глибшу епістемну кризу (Ordenov and Novitska 2025, 200). Це підтверджує тезу про необхідність розширення предметного поля політичної епістемології: вона має охоплювати не тільки зміст комунікації, але й її архітектурні параметри - канали циркуляції інформації та інституційні механізми, що визначають межі легітимації можливого висловлювання.

Третя генерація політичної епістемології формується під впливом трьох взаємопов'язаних процесів: інформаційних війн як системної стратегії, кризи довіри до соціальних і політичних інституцій та алгоритмізації публічної сфери. У цьому контексті доцільно говорити про становлення «оборонної політичної епістемології», зосередженої на захисті самих умов можливості публічного пізнання.

Феномен постправди перестає сприйматися як суто моральна проблема (пов'язана з нещирістю політичних діячів) або як наслідок індивідуальної когнітивної нераціональності. Натомість він постає як структурний ефект цифрового капіталізму: алгоритмічні системи, орієнтовані на максимізацію уваги та залученості аудиторії, систематично віддають перевагу емоційно насиченому, а отже, часто маніпулятивному контенту. У таких умовах релевантна інформація, як правило, втрачає конкурентоспроможність через нижчий рівень сенсаційності та повільніші темпи поширення. У зв'язку з цим актуалізується поняття епістемічної безпеки (epistemic security). Якщо класична політична епістемологія зосереджувалася на питанні «як досягти істини в політиці», то її сучасна, оборонна версія зміщує акцент на інше питання: «як запобігти руйнуванню умов, за яких істина взагалі можлива». Таке переорієнтування відображає нову конфігурацію загроз, де об'єктом впливу стають не окремі твердження, а колективна здатність розрізнити достовірне й недостовірне.

У межах цієї генерації принципово змінюється і розуміння політичної комунікації: вона розглядається не як канал передавання повідомлень, а як середовище конструювання соціальної реальності. Як засвідчують сучасні дослідження (Ordenov 2025), постмодерна трансформація політичної комунікації призводить до розмивання меж між інформацією, пропагандою та маніпуляцією. Це, своєю чергою, зумовлює необхідність перегляду теоретичних засад політичної епістемології: замість фокусування на критеріях істинності окремих висловлювань дедалі більшого значення набуває аналіз архітектурних

умов, що уможливають або, навпаки, підривають публічне пізнання.

Одним із ключових вимірів сучасної політичної епістемології є аналіз екзистенційної кризи, яка виникає внаслідок руйнування традиційних комунікативних практик. Як показано в дослідженнях (Ordenov 2024), постмодерна епоха характеризується глибокою трансформацією самих засад міжособистісної та публічної комунікації. Ця трансформація має не лише соціальний, але й екзистенційний вимір: індивід втрачає здатність ідентифікувати себе як суб'єкта комунікації, оскільки самі критерії автентичності стають розмитими.

Екзистенційна криза комунікативних практик виявляється на трьох рівнях. На індивідуальному рівні вона постає як втрата здатності до автентичного самовираження в умовах, де будь-яке висловлювання може бути піддане сумніву або переінтерпретоване. На соціальному рівні вона проявляється як криза довіри до інституцій, що опосередковують комунікацію (медіа, освіта, наука). На політичному рівні вона набуває форми втрати спільного світу - того «інтерсуб'єктивного простору», який, за Габермасом, є передумовою демократичної політики.

Особливу увагу в цьому контексті привертає феномен комунікативного суверенітету - здатності політичної спільноти визначати умови, за яких відбувається публічна комунікація, не перебуваючи в структурній залежності від зовнішніх акторів, що систематично спотворюють інформаційний простір. Це поняття є відповіддю на екзистенційну кризу: воно пропонує не просто технічні засоби захисту від дезінформації, але й філософське обґрунтування права спільноти на збереження власної комунікативної ідентичності.

Окремим феноменом, що потребує епістемологічного аналізу, є стратегія «керованого хаосу» (controlled chaos), яка в сучасних умовах стає інструментом радикального соціального конструювання (Ordenov 2023). На відміну від класичних теорій соціального конструювання, які передбачають поступову, еволюційну зміну соціальних інституцій, «керований хаос» спрямований на дестабілізацію існуючих структур як передумову їхньої заміни.

З епістемологічної точки зору «керований хаос» є атакою на онтологічний вимір епістемічної архітектури безпеки. Його мета - не замінити одні переконання іншими, а зруйнувати саму здатність спільноти орієнтуватися в соціальній реальності. Коли соціальний світ стає непередбачуваним, коли вчорашні союзники сьогодні оголошуються ворогами, коли самі критерії соціальної ідентифікації стають розмитими - тоді індивід втрачає не лише політичну, але й екзистенційну опору. Саме в цьому полягає радикальність стратегії «керованого хаосу»: вона атакує не окремі політичні рішення, а саму можливість соціального орієнтування.

Український контекст є показовим прикладом застосування цієї стратегії. Російська інформаційна кампанія, спрямована на Україну, використовує елементи «керованого хаосу» для дезорієнтації як

українського суспільства, так і міжнародної спільноти. Постійна зміна наративів, суперечливі заяви, фабрикація «фейків», які швидко спростовуються, але ще швидше замінюються новими - усе це створює ефект епістемної втоми, за якого люди перестають намагатися розібратися в тому, що є правдою. Поняття «епістемічної втоми» (epistemic fatigue) описує цей стан як системний: підривається не лише довіра до конкретних джерел, а й базова мотивація до пізнавальної діяльності, оскільки зусилля з верифікації перестають сприйматися як реалістичні (Satta 2024). Саме тому в умовах «керованого хаосу» завдання захисту епістемних умов набуває пріоритетного значення.

Важливим контекстом осмислення сучасних епістемних криз є аналіз неоліберальної ідеології як чинника, що системно підриває умови демократичного пізнання (Ordenov 2021). Незважаючи на декларативне утвердження свободи як вищої цінності, у неоліберальному дискурсі вона здебільшого трактується як негативна свобода - державне невтручання у діяльність економічних акторів, яка на практиці трансформується у пріоритет свободи капіталу та корпорацій.

З епістемологічного погляду неолібералізм породжує низку взаємопов'язаних проблем. По-перше, відбувається комодифікація знання, внаслідок чого воно перетворюється на товар, підпорядкований ринковим механізмам. Це спричиняє маргіналізацію досліджень, що не мають безпосередньої економічної віддачі, та редукцію публічної сфери до «ринку ідей», де конкурентну перевагу здобуває не істина, а ефективність її презентації. По-друге, підривається довіра до публічних інституцій, передусім до держави як потенційного гаранта епістемічної справедливості. У межах неоліберальної парадигми держава дедалі більше редукується до ролі адміністратора ринково орієнтованого порядку денного, внаслідок чого розмивається її соціальна функція, а також втрачається спроможність регулювати інформаційний простір, протидіяти дезінформації та забезпечувати рівний доступ до знання. По-третє, формується сприятливе середовище для поширення феномену постправди, оскільки підважується сама ідея об'єктивного знання, не зведеного до логіки ринкової доцільності.

Парадоксальність неоліберального заперечення свободи і демократії полягає в тому, що, проголошуючи свободу, воно фактично звужує умови її реалізації. Реальна свобода передбачає не лише відсутність зовнішніх обмежень, а й наявність соціальних та когнітивних ресурсів - доступу до освіти, інформації, інструментів критичного мислення (Ordenov 2021). За відсутності цих передумов свобода набуває суто формального характеру, а демократичні процедури втрачають змістовну наповненість. Близьким до зазначеної проблематики є поняття «демодернізації», яке дає змогу осмислити ці процеси в ширшому теоретичному контексті.

Важливим теоретичним конструктом для осмислення сучасних епістемних трансформацій є поняття демодернізації. Як показано в

дослідженнях (Ordenov and Kleshnia 2019), демодернізацію доцільно розуміти не як простий регрес або зворотний рух від модернізації, а як специфічну гібридну форму, що поєднує модернізаційні інструменти (інформаційні та комунікативні технології) з традиціоналістськими цілями та смисловими структурами.

З епістемологічного погляду цей феномен є показовим, оскільки демонструє, як інструменти, покликані забезпечувати розширення доступу до знання, можуть використовуватися для підриву його інституційних засад. Класичний модерн сформував комплекс інституцій, орієнтованих на забезпечення об'єктивності знання: науку з її стандартами доказовості, незалежну журналістику зі стандартами верифікації, освіту з акцентом на критичному мисленні. Натомість демодернізаційні процеси, спираючись на ті самі технологічні інфраструктури (соціальні медіа, алгоритмічні системи, цифрові платформи), сприяють ерозії цих інституцій, створюючи умови, за яких об'єктивне знання втрачає як свою соціальну значущість, так і функціональну необхідність.

Особливо репрезентативним у цьому контексті є процес архаїзації глобалізованого соціуму в інформаційну добу (Ordenov 2020). Йдеться не про механічне повернення до домодерних форм соціальної організації, а про складну конфігурацію, у межах якої архаїчні смислові структури - зокрема традиціоналізм, сакралізація влади, міфологізація політики - поєднуються з високотехнологічними засобами їхнього відтворення та поширення. За цих умов інформаційна доба дедалі частіше функціонує не як середовище раціоналізації публічного знання, а як простір відновлення дораціональних форм мислення.

Українська філософська думка у сфері інформаційної безпеки та політичної комунікації тривалий час розвивалася переважно в прикладному, безпековому вимірі, що було зумовлено об'єктивними обставинами: функціонуванням суспільства в умовах воєнного та інформаційного протистояння, які потребують оперативних практичних рішень. Водночас упродовж останніх років простежується поява концептуальних розробок, що виходять за межі прикладного аналізу й набувають фундаментального філософського значення.

По-перше, це концепт епістемічної архітектури безпеки, який пропонує розглядати інформаційну безпеку не як захист окремих фактів або повідомлень, а як підтримання цілісності складної багатовимірної структури, що охоплює верифікаційний, комунікативний, наративний та ідентифікаційний рівні. По-друге, концепт комунікативного суверенітету, який означає здатність політичної спільноти визначати умови функціонування публічної комунікації без перебування в структурній залежності від зовнішніх акторів, що системно деформують інформаційний простір. По-третє, аналіз екзистенційної кризи комунікативних практик, у межах якої інформаційна війна інтерпретується не лише як боротьба за фактичність, а як боротьба за саму

здатність індивіда орієнтуватися в соціальній реальності.

Зазначені концепти органічно продовжують теоретичні лінії другої та третьої генерацій політичної епістемології, водночас привносячи принципово новий вимір - увагу до безпосередньої онтологічної загрози суб'єкту пізнання. Український досвід, сформований у ситуації гібридної війни, де підважується сам статус політичної спільноти як суб'єкта, демонструє, що епістемні виклики можуть набувати гранично радикального характеру. У цьому сенсі українська філософія пропонує поняттєві інструменти, здатні не лише інтегруватися в міжнародний науковий дискурс, а й суттєво його доповнити. Такий випадок засвідчує, що «периферійні» інтелектуальні традиції не обов'язково виконують наздоганяючу функцію, а можуть випереджати «центральної», оскільки формуються в умовах, де фундаментальні проблеми політичної епістемології постають у найбільш загостреній формі.

Обговорення

Проведений аналіз трьох генерацій політичної епістемології дає підстави виокремити кілька ключових закономірностей. По-перше, спостерігається послідовне розширення об'єкта дослідження: від міжособистісних механізмів (у працях М. Фрікер) - через інституційні умови (соціальна епістемологія) - до аналізу архітектури інформаційного середовища загалом (у межах «оборонної політичної епістемології»). По-друге, фіксується методологічний зсув від нормативної до аналітичної, а згодом - до постнормативної стратегії (Abysova and Ordenov 2025). Якщо Ю. Габермас і частково М. Фрікер ще зберігають орієнтацію на ідеал невикривленої комунікації, то сучасні дослідження дедалі частіше виходять із визнання його недоскопності. Відповідно, акцент переноситься з пошуку істини як такої на захист умов, за яких боротьба за істину залишається можливою.

Особливої уваги потребує трансформація ролі політичної комунікації. Якщо в межах першої генерації вона залишалася радше периферійним об'єктом аналізу, то в третій генерації вона виходить на передній план. Постмодерна трансформація політичної комунікації (Ordenov 2025) означає втрату операційності класичних розрізень (правда/брехня, факт/оцінка, інформація/пропаганда). У такій ситуації політична епістемологія опиняється перед альтернативою: або прийняти радикальний релятивізм, або виробити нові критерії епістемної оцінки. Однією з можливих відповідей є концепт комунікативного суверенітету, що зміщує аналітичний фокус з істинності окремих висловлювань на цілісність комунікативного середовища.

Порівняння з класичною політичною теорією (зокрема, у працях Д. Ролза та Ю. Габермаса) засвідчує, що політична епістемологія не заперечує їхніх підходів, а радше їх доповнює. Якщо класична теорія зосереджувалася на питанні справедливих інституцій, то політична епістемологія актуалізує

інше питання: чи здатні ці інституції функціонувати за відсутності спільних епістемних передумов - зокрема, базового консенсусу щодо фактів. Аналіз феномену «керованого хаосу» демонструє, що в умовах інформаційної війни навіть ефективні інституційні конструкції втрачають дієздатність, якщо підважено саму здатність соціальної спільноти орієнтуватися в реальності (Ordenov 2023).

Водночас низка принципових питань залишається відкритою. По-перше, чи може політична епістемологія вийти за межі діагностики кризи та запропонувати позитивні програми захисту епістемного суверенітету без скочування до цензурних практик або інформаційної ізоляції? По-друге, яким чином розрізнити легітимний захист епістемних умов і нелегітимне придушення альтернативних позицій? Критика неолібералізму (Ordenov 2021) засвідчує, що епістемна криза має не лише зовнішній, а й внутрішній вимір: ліберальні демократії часто виявляються недостатньо підготовленими до викликів постправди, оскільки системно відтворюють ті самі структурні передумови, що її уможливають.

У статті вперше у вітчизняному філософському дискурсі здійснено систематичну реконструкцію розвитку політичної епістемології як субдисципліни на межі XX–XXI століть. На відміну від наявних досліджень, які переважно фокусуються на окремих теоретичних підходах або проблемних вузлах (епістемічна несправедливість, постправда, інформаційна безпека), запропонована тригенераційна модель дозволяє виявити внутрішню логіку еволюції цього дослідницького поля.

Під час дослідження вперше виокремлено три генерації політичної епістемології: перша (2000–2010) центрована на концепті епістемічної несправедливості М. Фрікер; друга (2010–2020) зосереджена на інституційних умовах демократичного пізнання; третя (від 2020 р. донині) окреслена як «оборонна політична епістемологія». У цьому контексті до міжнародного наукового дискурсу введено вітчизняні концептуальні розробки, зокрема: концепт епістемічної архітектури безпеки як багатовимірної структури захисту умов публічного пізнання та концепт комунікативного суверенітету як здатності політичної спільноти визначати умови власної публічної комунікації.

Запропоновано інтеграцію аналізу політичної комунікації до епістемологічної рамки, що дає змогу подолати обмеження як «чистої» епістемології (яка ігнорує комунікативну архітектуру), так і теорії комунікації (яка часто уникає проблем істини та обґрунтування).

Розроблено поняття «епістемічної втоми» (epistemic fatigue) як стану соціальної спільноти, що зазнає систематичного інформаційного та онтологічного тиску, внаслідок чого підривається не лише довіра до окремих джерел, а й мотивація до пізнавальної діяльності як такої. Запропоноване поняття корелює з дослідженнями М. Сатта (Satta 2024), які аналізують «епістемічне виснаження» як механізм утримання влади через цілеспрямоване виснаження пізнавальних ресурсів спільноти.

Обґрунтовано застосування концепту «керованого хаосу» до аналізу інформаційних війн, що дозволяє розрізнити класичні пропагандистські стратегії (орієнтовані на заміну одних переконань іншими) та сучасні стратегії дезорієнтації (спрямовані на руйнування самих умов формування будь-яких переконань).

Здійснено критичний аналіз неоліберальної ідеології як чинника, що систематично підриває епістемні умови демократії через комодифікацію знання та ерозію довіри до публічних інституцій.

При виконанні роботи було застосовано українські дані як аналітичний матеріал для перевірки й розвитку теоретичних конструкцій, сформованих переважно в межах західного соціокультурного досвіду. Це дає підстави обґрунтувати тезу про те, що «периферійні» інтелектуальні традиції можуть випереджати «центральної», коли формуються в умовах максимальної інтенсивності епістемних викликів.

Також вперше у поєднанні трьох стратегій філософської рецепції комунікативних процесів - нормативної, критико-аналітичної та постнормативної, - що дозволяє уникнути редукціонізму та подолати обмеження кожної з них у їх ізольованому застосуванні.

Висновки

Політична епістемологія як систематична дослідницька програма пройшла еволюційний шлях від маргінальної субдисципліни до одного з найбільш інтенсивно розроблюваних напрямів сучасної філософії. Виокремлення трьох генерацій (2000–2010, 2010–2020, від 2020 р. донині) дає змогу реконструювати внутрішню логіку її розвитку: послідовне зміщення аналітичного фокусу від індивідуального до колективного, від етичного до інституційного, від нормативного до оборонного виміру. Важливим етапом цієї еволюції стала інтеграція політичної комунікації до епістемологічного аналізу. Якщо перша генерація була зосереджена на міжособистісних механізмах епістемічної несправедливості, то третя виходить із визнання того, що сама архітектура комунікативного середовища - алгоритмічні системи, цифрові платформи, інституційні механізми - функціонує як форма епістемної влади.

Екзистенційна криза комунікативних практик постає не лише як соціологічний симптом, а як фундаментальна епістемологічна проблема. Втрата здатності до автентичного самовираження та ерозія довіри до інституцій підривають базові передумови демократичної політики, зокрема можливість формування спільного простору значущих висловлювань.

Концепт «керованого хаосу» дозволяє уточнити природу сучасних інформаційних впливів: їхня мета полягає не у заміні одних переконань іншими, а у дезорієнтації соціальної спільноти та руйнуванні онтологічних передумов пізнання. Це означає перехід від боротьби за зміст до боротьби за самі умови можливості смислоутворення.

Аналіз неоліберального заперечення свободи і демократії засвідчує, що епістемна криза має не лише зовнішній, а й внутрішній характер.

Неоліберальна ідеологія, через комодифікацію знання та ерозію довіри до публічних інституцій, створює структурні передумови для поширення феномену постправди.

Сучасний стан політичної епістемології доцільно означити як «оборонний». В умовах постправди, інформаційних війн та алгоритмічно опосередкованої комунікації центральним стає не питання досягнення істини, а питання збереження умов, за яких істина залишається досяжною як регулятивний горизонт.

Українська філософська думка пропонує низку оригінальних концептуальних рішень - зокрема, епістемічну архітектуру безпеки, комунікативний суверенітет та аналіз екзистенційної кризи комунікативних практик, - що формуються на перетині політичної епістемології та теорії комунікації. Український досвід демонструє, що «периферійні» інтелектуальні традиції можуть не лише інтегруватися у глобальний дискурс, а й випереджати його, коли розвиваються в умовах граничної інтенсивності епістемних викликів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою позитивної програми захисту епістемного суверенітету, зокрема з пошуком інституційних механізмів, які забезпечують підтримання здатності спільноти до дискурсивних практик та пізнання без вдавання до цензури, маніпуляцій та інформаційної ізоляції.

Список літератури

1. Орденів С. Неоліберальне заперечення свободи і демократії. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія.* 2021. № 1 (33). С. 58–64. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.33.15644>.
2. Орденів С. Керований хаос як інструмент радикального соціального конструювання сучасності в контексті глобальних викликів. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія.* 2023. № 1 (37). С. 62–67. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.37.17577>.
3. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ : Києво-Могилянська академія, 2015. 496 с.
4. Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
5. Христокін Г. В., Верховцева І. Г., Марутян Р. П. Епістемічна архітектура безпеки: філософсько-методологічні засади дослідження інформаційної та когнітивної безпеки в умовах кіберсуспільства. *Вісник Київського авіаційного інституту. Серія: Філософія. Культурологія.* 2026. № 1 (43). (У друці).
6. Христокін Г., Верховцева І., Слюсар В. Класична, неокласична і постнеокласична раціональність: структурна кореляція і епістемічна вразливість в умовах кіберсуспільства. *Вісник Київського авіаційного інституту. Серія: Філософія. Культурологія.* 2026. № 2(42). С. 41–49. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.42.21000>.
7. Abysova M., Ordenov S. Methodological Strategies for the Philosophical Reception of Communication Processes in the Post-truth Era. *Studia Warmińskie.* 2025. Vol. 62. P. 53–66. DOI: <https://doi.org/10.31648/sw.11970>.
8. Benkler Y., Faris R., Roberts H. Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization in American Politics. Oxford : Oxford University Press, 2018. 480 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190923624.001.0001>.
9. Bennett W. L., Livingston S. The Disinformation Order: Disruptive Communication and the Decline of Democratic Institutions. *European Journal of Communication.* 2018. Vol. 33. No. 2. P. 122–139. DOI: <https://doi.org/10.1177/0267323118760317>.
10. Foucault M. Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977. New York : Pantheon Books, 1980. 270 p.

11. Fricker M. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford : Oxford University Press, 2007. 320 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198237907.001.0001>.
12. Habermas J. *The Theory of Communicative Action*. Vol. 1 : Reason and the Rationalization of Society. Boston : Beacon Press, 1984. 512 p.
13. Habermas J. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA : MIT Press, 1998. 672 p.
14. Kellner D. Habermas and the Mutations of the Public Sphere. *Philosophy and Social Criticism*. 2024. Vol. 50. No. 1. P. 10–27. DOI: <https://doi.org/10.1177/01914537231223845>.
15. Lewandowsky S., Ecker U. K. H., Cook J. Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the 'Post-Truth' Era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*. 2017. Vol. 6. No. 4. P. 353–369. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008>.
16. Longino H. E. *Science as Social Knowledge: Values and Objectivity in Scientific Inquiry*. Princeton : Princeton University Press, 1990. 280 p. DOI: <https://doi.org/10.1515/9780691209753>.
17. McIntyre L. *Post-Truth*. Cambridge, MA : MIT Press, 2018. 240 p.
18. Mitzen J. Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma. *European Journal of International Relations*. 2006. Vol. 12. No. 3. P. 341–370. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354066106067346>.
19. O'Neill O. A Question of Trust: The BBC Reith Lectures 2002. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 110 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511615511>.
20. Ordenov S. S., Kleshnia H. M. Demodernization as a Hybrid Form of Modernization of Traditionalist Society in the Globalized World. *Humanities & Social Sciences Reviews*. 2019. Vol. 7. No. 4. P. 1241–1247. DOI: <https://doi.org/10.18510/HSSR.2019.74171>.
21. Ordenov S., Novitska T. Evolution of Human Rights Amid the Postmodern Shift in Political Communication. *Philosophy and Cosmology*. 2025. Vol. 35. P. 195–206. DOI: <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/35/8>.
22. Satta M. Epistemic Exhaustion and the Retention of Power. *Hypatia*. 2024. Vol. 39. No. 3. P. 510–529. DOI: <https://doi.org/10.1017/hyp.2024.1>.
23. Steele B. J. *Ontological Security in International Relations: Self-Identity and the IR State*. London : Routledge, 2008. 208 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203013045>.

References

1. Ordenov, Serhii. 2021. "Neoliberalne zaperechennia svobody i demokracji" ["Neoliberal Denial of Freedom and Democracy"]. *Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 1 (33): 58–64. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.33.15644>.
2. Ordenov, Serhii. 2023. "Kerovanyi khaos yak instrument radykalnoho sotsialnoho konstruiuvannya suchasnosti v konteksti hlobalnykh vyklykiv" ["Managed Chaos as an Instrument of Radical Social Construction of Modernity in the Context of Global Challenges"]. *Proceedings of the National Aviation University. Series: Philosophy. Cultural Studies* 1 (37): 62–67. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.37.17577>.
3. Pocheptsov, Heorhii. 2015. *Suchasni informatsiini viiny [Modern Information Wars]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia.
4. Horbulin, Volodymyr, ed. 2017. *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front [World Hybrid War: The Ukrainian Front]*. Kyiv: NISD.
5. Khrystokin, Hennadii, Iryna Verkhovtseva, and Rena Marutian. 2026. "Epistemichna arkhitektura bezpeky: filosofsko-metodolohichni zasady doslidzhennia informatsiinoi ta kohnityvnoi bezpeky v umovakh kibersuspilstva" ["Epistemic Architecture of Security: Philosophical and Methodological Foundations for the Study of Information and Cognitive Security in the Conditions of Cyber Society"]. *Proceedings of the Kyiv Hanna Kleshnia, Serhii Ordenov*

6. Khrystokin, Hennadii, Iryna Verkhovtseva, and Vadym Slyusar. 2026. "Klasychna, neklasychna i postneklasychna ratsionalnist: strukturna koreliatsiia i epistemichna vrazlyvist v umovakh kibersuspilstva" ["Classical, Non-Classical and Post-Non-Classical Rationality: Structural Correlation and Epistemic Vulnerability in the Conditions of Cyber Society"]. *Proceedings of the Kyiv Aviation Institute. Series: Philosophy. Cultural Studies* 2 (42): 41–49. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.42.21000>.
7. Abysova, Mariia, and Serhii Ordenov. 2025. "Methodological Strategies for the Philosophical Reception and Communication Processes in the Post-truth Era." *Studia Warmińskie* 62: 53–66. <https://doi.org/10.31648/sw.11970>.
8. Benkler, Yochai, Robert Faris, and Hal Roberts. 2018. *Network Propaganda: Manipulation, Disinformation, and Radicalization in American Politics*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190923624.001.0001>.
9. Bennett, W. Lance, and Steven Livingston. 2018. "The Disinformation Order: Disruptive Communication and the Decline of Democratic Institutions." *European Journal of Communication* 33 (2): 122–139. <https://doi.org/10.1177/0267323118760317>.
10. Foucault, Michel. 1980. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977*. New York: Pantheon Books.
11. Fricker, Miranda. 2007. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198237907.001.0001>.
12. Habermas, Jürgen. 1984. *The Theory of Communicative Action*. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. Boston: Beacon Press.
13. Habermas, Jürgen. 1998. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press.
14. Kellner, Douglas. 2024. "Habermas and the Mutations of the Public Sphere." *Philosophy and Social Criticism* 50 (1): 10–27. <https://doi.org/10.1177/01914537231223845>.
15. Lewandowsky, Stephan, Ullrich K. H. Ecker, and John Cook. 2017. "Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the 'Post-Truth' Era." *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 6 (4): 353–369. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008>.
16. Longino, Helen E. 1990. *Science as Social Knowledge: Values and Objectivity in Scientific Inquiry*. Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691209753>.
17. McIntyre, Lee. 2018. *Post-Truth*. Cambridge, MA: MIT Press.
18. Mitzen, Jennifer. 2006. "Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma." *European Journal of International Relations* 12 (3): 341–370. <https://doi.org/10.1177/1354066106067346>.
19. O'Neill, Onora. 2002. *A Question of Trust: The BBC Reith Lectures 2002*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511615511>.
20. Ordenov, Serhii, and Hanna Kleshnia. 2019. "Demodernization as a Hybrid Form of Modernization of Traditionalist Society in the Globalized World." *Humanities & Social Sciences Reviews* 7 (4): 1241–1247. <https://doi.org/10.18510/HSSR.2019.74171>.
21. Ordenov, Serhii, and Tetiana Novitska. 2025. "Evolution of Human Rights Amid the Postmodern Shift in Political Communication." *Philosophy and Cosmology* 35: 195–206. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/35/8>.
22. Satta, Maria. 2024. "Epistemic Exhaustion and the Retention of Power." *Hypatia* 39 (3): 510–529. <https://doi.org/10.1017/hyp.2024.1>.
23. Steele, Brent J. 2008. *Ontological Security in International Relations: Self-Identity and the IR State*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203013045>.

POLITICAL EPISTEMOLOGY AT THE TURN OF THE CENTURY: COMMUNICATIVE TRANSFORMATIONS AND THE UKRAINIAN CONTEXT

Introduction. Political epistemology remains one of the least systematized philosophical sub-disciplines despite the rapid development of research on epistemic injustice, post-truth, and communicative transformations over the past twenty-five years. At the same time,

contemporary political crises, information wars, and algorithmically mediated communication significantly transform the problem field of political epistemology. **The aim and tasks.** The aim of the article is to reconstruct the development of political epistemology at the turn of the 20th–21st centuries by identifying the main generations of research and determining the contribution of Ukrainian philosophical thought to the contemporary stage of this discipline. **Research methods.** The methodological basis combines normative, critical-analytical, and post-normative approaches to the philosophical analysis of communicative processes. The study employs historical-philosophical reconstruction, comparative analysis, and conceptual analysis of contemporary theories of political communication and social epistemology. **Research results.** Three generations of political epistemology are identified. The first generation focuses on epistemic injustice and mechanisms of exclusion from epistemic communities. The second generation shifts attention to the institutional conditions of democratic knowledge production and political communication. The third generation emerges in response to information wars, the crisis of trust, and algorithmically mediated communication and may be characterized as “defensive political epistemology.” The study analyzes the existential crisis of communicative practices, the concept of controlled chaos as a mechanism of radical social construction, the neoliberal transformation of democratic institutions, and the phenomenon of demodernization. The concept of “epistemic fatigue” is proposed to describe the systematic erosion of motivation for cognitive activity under conditions of persistent informational and ontological pressure. **Discussion.** The analysis demonstrates a gradual expansion of the research object in political epistemology: from interpersonal epistemic relations to institutional conditions of knowledge production and further to the architecture of the contemporary information environment. Particular importance is attributed to the integration of political communication into epistemological analysis. **Conclusions.** Political epistemology has evolved from a marginal field into one of the central directions of contemporary philosophical reflection on communication and power. Under current conditions, the key issue becomes not only the achievement of truth but also the preservation of the conditions under which truth remains possible. Ukrainian philosophical concepts of communicative sovereignty and epistemic security architecture expand the analytical potential of contemporary political epistemology.

Keywords: *political epistemology, epistemic injustice, political communication, post-truth, communicative sovereignty, epistemic fatigue, controlled chaos, neoliberalism, existential crisis.*

Дата першого надходження: 02.02.2026.

Дата прийняття до друку: 31.03.2026.

Дата публікації: 28.05.2026

DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.1.21232>

УДК 141.144 : 159.923.2 : 316.48 (045)

ТРАНСФОРМАЦІЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА СУБ'ЄКТНОСТІ У СИМВОЛІЧНИХ ПРАКТИКАХ СПРОТИВУ В УМОВАХ ВІЙНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МОДЕЛІ ВНУТРІШНІХ СІМЕЙНИХ СИСТЕМ

Марина Лукашенко

Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова
marina.look@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0001-5430-0808>

Анотація. У статті проаналізовано роль і трансформації ідентичності та суб'єктності в умовах війни крізь призму моделі внутрішніх сімейних систем (IFS). Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує феноменологічний аналіз, критичну соціальну філософію та концептуальний апарат системної психотерапії. Досліджено роль практик спротиву у процесі «розвантаження» (unburdening) внутрішньої системи особистості від тягарів, під якими розуміють обтяжливі думки, переконання та емоції, що не відповідають актуальній життєвій дійсності. Розкрито механізм переходу від стану «втраченого буття» до активної позиції суб'єкта через активацію Селф-лідерства (Self-leadership). Висвітлено, як символічні акти сприяють запобіганню формуванню трансгенераційних спадкових тягарів (Legacy Burdens). Запропоновано концептуалізацію форм спротиву як символічного «розвантаження» культури, що сприяє відокремленню національної ідентичності від нав'язаних травматичних значень і відновленню колективної суб'єктності. Сформульовано поняття «символічного розвантаження культури» як авторський концептуальний внесок, що поєднує філософський аналіз боротьби за визнання та психотерапевтичну модель IFS. Результати дослідження пропонують концептуальну філософсько-психологічну рамку для розуміння Селф-лідерства та етнокультурної реабілітації, що інтегрує феноменологічний підхід і системну терапію.

Ключові слова: ідентичність, суб'єктність, спротив, Селф, особистість, етнокультурна психологія, психотерапія внутрішніх сімейних систем, IFS, символічні практики, трансгенераційні тягарі.

Вступ

У сучасному гуманітарному просторі проблема ідентичності та суб'єктності займає значиме місце, особливо в умовах глибоких соціальних трансформацій, кризових подій та війн. Традиційні уявлення про ідентичність як стабільне, незмінне, єдине сутнісне «Я» поступилися місцем процесуальним, реляційним і множинним концепціям. Сьогодні суб'єкт уявляється як складна динамічна система, що формується і змінюється у контексті взаємодії з соціальними, культурними та політичними системами. Сучасна філософія дедалі частіше описує ідентичність як множинну і як відкритий процес становлення, що розгортається у

взаємодії з іншим, з наративами, дискурсами та з інституційними структурами влади.

Особливої ваги ця проблема набуває у контексті війни, де процеси руйнування та формування нових соціальних структур, боротьби, травматизації, зростання та переосмислення колективного досвіду актуалізують питання суб'єктності. В умовах екзистенційної загрози люди та спільноти змушені не лише захищати власне існування, але й відстоювати, переосмислювати власну ідентичність, визначаючи її нові символічні та ціннісні координати. У цьому контексті мовні, культурні, ритуальні, мистецькі та психологічні практики спро-